

De la creația țărănească la sculptura modernă a lui Brâncuși

Rusalin Ișfănoni

Pentru a înțelege opera așa-zis inaccesibilă a lui Brâncuși, trebuie să se pornească de la o constare extrem de simplă: el fusese și a rămas toată viața un țăran din Carpați.

Brâncuși a exprimat înțelepciunea, modalitatea de a privi lumea, relația dintre om și natură, care defineau universul spiritual al țăranului român. S-a folosit de legile fundamentale și de experiența milenară a artei populare pe care a știut să o aplice sculpturii moderne. Artistul a reușit să-și exprime comuniunea cu universul spiritual preistoric, îmbinând astfel trecutul cel mai îndepărtat cu o concepție clar văzătoare asupra viitorului, într-o operă care se înscrie în timpul absolut, de dincolo de epoci, a cărei măsură este eternitatea.

Cele mai puternice senzații care îl marchează pe om sunt acelea care-i zguduie spiritul la primul contact cu lumea. Încă de la vârsta de 7 ani, Brâncuși a păstorit turmele de oi la o stână din Carpați. Noaptea privea la stelele ce străluceau pe pânza întunecată și imensă a cerului deasupra munților. El n-vea teamă nici de întuneric, nici de singurătate. În liniștea măreață a munților, asculta răsuflarea pământului, boarea proaspătă a stâncilor milenare. Astfel, a ajuns el să înțeleagă această dimensiune a naturii, măreția sa impresionantă și de nepătruns, comuniunea dintotdeauna dintre cer și pământ.

Ducând o viață legată în mod intim de natură, țăranul român avea o concepție fundamentală asupra timpului și spațiului. Pe vremea copilăriei lui Brâncuși, în ultimul sfert de veac XIX, civilizația modernă nu a pătruns încă în satele din Carpați. Țăranii măsurau timpul ajutându-se de fenomenele naturale din zori și până-n seară, din primăvară până-n iarnă. Ei nu cunoșteau dimensiunea în ore, minute, secunde. Își desfășurau activitatea în funcție de trecerea anotimpurilor, care stătea atât la baza transumanței, cât și a diferitelor etape ale muncii la câmp. Spiritul lor era orientat înspre nemărginire, miturile le umpleau existența, chiar și credința le era impregnată de reminiscențe păgâne, profund înrădăcinate în sufletele lor, iar adesea, serbările religioase slujeau obiceiuri magice ancestrale. Trecutul cel mai îndepărtat apărea drept un prezent real în viața țăranului român de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Această capacitate de a înțelege nemărginirea, această viziune orientată înspre o realitate de dincolo de aparența lucrurilor, această concepție fundamentală

asupra timpului și spațiului constituie trăsături caracteristice ale artei lui Brâncuși, tributare originii sale țărănești ¹.

Ca și țăranii români, Brâncuși credea că toate lucrurile au o însuflețire și căuta să o surprindă și să o exprime în sculpturile sale: „*Când vezi un pește nu te mai gândești la solzii lui, ci te gândești numai la iuțeala mișcărilor sale, la corpul său strălucitor, care înoată, văzut prin apă. Ei bine, iată ce am dorit eu să reprezint. Dacă i-aș fi reprodus aripioarele, solzii sau ochii, i-aș fi oprit mișcarea și aș fi obținut o simplă mostră a realității. În vreme ce, eu am voit să-i surprind scânteia spiritului dinlăuntru-i*” ².

Stilizarea proprie artei populare redă elementele realității înconjurătoare sub forme schematice, prin eliminarea acelor detalii ce privesc trăsături particulare. Acest lucru nu se datorează doar nevoii de a adapta forma la exigența materialelor, în primul rând, ea se constituie într-un limbaj de semne care trebuie să exprime, printr-o sinteză vastă, și cu toate acestea foarte exactă, ideea generală și funcția esențială a imaginii. Acest limbaj este universal și îl regăsim în arta populară a tuturor civilizațiilor, încă din preistorie până în zilele noastre.

Brâncuși a înlocuit descrierea supraîncărcată de detalii și decoruri somptuoase cu sinteza și simplitatea unei forme ³.

Artă a purității, a seninătății, a simplității și a sintezei, artă a esențelor și a spiritualității, a tainelor limbii și a poeziei, sculptura lui Brâncuși exprimă una dintre cele mai profunde aspirații ale sufletului românesc de a descoperi și a arăta întregului univers minunea vieții ⁴.

Referitor la sursa inspirației artei lui Brâncuși, cu deosebire a celei de a doua etape a creației sale, s-a insinuat din partea unor comentatori că ar fi ba arta egipceană, ba cea negroidă, ba s-a găsit chiar o asemănare între sculpturile primitive dar cu totul remarcabile ale populației din Insula Paștelui și sculptura artistului Brâncuși ⁵.

Răspunsul la întrebarea de unde vine arta lui modernă îl găsim în unul din aforismele sale: „*Eu nu sunt nici sur-realist, nici cubist, nici baroc, nici altceva de soiul ăsta, eu, cu noul meu, vin din ceva foarte vechi*” ⁶.

Acest ceva, foarte vechi, se află tezaurizat, sub formă spirituală, în basmele noastre, în toată literatura populară, în credințele și obiceiurile străvechi, iar sub forma materială, în patrimoniul muzeelor etnografice din România: în Muzeul Satului Gorjean de la Curtișoara, în Muzeul Satului Vâlcean de la Bujoreni, în Muzeul Viticulturii și Pomiculturii de la Golești, în Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” din București și în toate celelalte muzee în aer liber sau pavilionare.

De asemenea, se mai află încă în casele de lemn tradiționale care au mai supraviețuit, în stâlpii de mormânt cu păsările sculptate, așezate deasupra lor, de pe Valea Sebeșului, în icoanele de vatră oltenești și, nu în ultimul rând, în sufletul acestui popor.

Nu putem ști ce subiecte, motive sau simboluri a preluat Brâncuși, sculptorul modern, universal, din cultura noastră populară, însă conturul, formele inedite ale operelor lui, indiferent că fac parte din prima etapă a creației sale (autohtone) sau din a doua (universală) sunt influențate de universul țărănesc în care a copilărit.

În fotografiile ce urmează expunem, în paralel, fotocopii cu unele opere ale artistului și câteva obiecte din gospodăria satului tradițional românesc, aflate acum în patrimoniul Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” din București, fără să putem preciza dacă asemănările respective nu sunt pură coincidență.

Dacă istoricul de artă, americanul Peotier Gaist, contemporan cu Brâncuși, ar fi vizitat România sau măcar satele gorjenești, nu ar mai fi emis părerea că, pentru Coloana Infinitului, Brâncuși s-a inspirat dintr-o perdea de pânză, de proveniență africană, respectiv, marocană pe care ar fi văzut-o la fereastra unei case pariziene, proprietate a unui prieten de-al artistului.

Motivul rombului, succesiunea de romburi, au putut fi văzute de Brâncuși, mult mai devreme, în arealul în care a copilărit: pe covoarele oltenești sau pe decorul cămășilor gorjenești, la stâlpii prispelor, ai porților sau la cei de mormânt, în lanțul făcut de fierarul satului, care ținea suspendat deasupra vetrei ceaunul de mămăligă, ca să menționăm doar câteva din posibilele surse. Se știe că succesiunea este unul dintre principiile artei populare (celelalte fiind repetiția, alternanța, simetria).

Majoritatea obiectelor ce compun inventarul unei gospodării tradiționale: urzitoriul, vârtelnița, războiul de țesut cu toate componentele sale, socala, suveica, vasele de lemn și ustensilele ce fac parte din inventarul unei stâne de la munte, bradul de la mormântul unui tânăr și multe alte obiecte puteau fi surse de inspirație pentru marele artist român.

Noi, cei de astăzi, iubitori ai lui Brâncuși și ai artei sale, ne mândrim cu zestrea pe care ne-a lăsat-o el. Nu-i suficient doar să spunem că părintele sculpturii moderne a fost român. Trebuie să facem tot ce-i posibil ca să arătăm acest lucru și, mai mult, să valorificăm în avantajul acestui popor, al gorjenilor în primul rând, zestrea lăsată, indiferent pe ce meridiane se află ea răspândită. Nu prin aducerea osemintelor lui Brâncuși la Hobița, așa cum se tot încearcă de un fiu la Gorjului, sau poate de mai mulți. S-ar face un mare deserviciu atât artistului, cât și nouă, respectiv României, țara lui de origine.

Câți turiști trec pragul Casei Memoriale Brâncuși din Hobița? Poate nici o mie. Câți dintre aceștia ar vizita mormântul lui, dacă s-ar afla în cimitirul din Hobița? Poate nici cinci sute. Și atunci, de ce să-i aducem osemintele în țară?

Putem profita de faptul că Brâncuși se află înmormântat la Paris, capitala culturală a lumii. Numărul anual al vizitatorilor la mormântul lui Brâncuși, aflat în Cimitirul din Montparnasse (Paris) s-ar putea să fie mai mare decât numărul tuturor vizitatorilor muzeelor și caselor memoriale din România. Desigur, mulți

dintre acești turiști sosiți în Paris ar fi curioși și dornici să vadă și să calce nu doar locul unde este înmormântat Brâncuși, ci și locul unde s-a născut el, unde a copilărit, unde a lucrat de mic copil, unde s-a format ca om. Pentru îndeplinirea acestui deziderat trebuie să facem două lucruri (proiecte) foarte importante și în strânsă interdependență:

a) amenajarea la Hobița a unui cadru adecvat în care să fie expuse astfel de obiecte din patrimoniul nostru cultural (ca cele din fotografii), fie împrumutate periodic de la muzeele de etnografie, de la colecționari sau chiar achiziționate de prin satele românești. Ideal ar fi ca acest cadru să fie chiar casa unei rude de-a artistului, situată în imediata vecinătate a Casei Memoriale din Hobița. Casa din vecini, construită tot din lemn, foarte veche, din secolul XIX, acoperită cu șindrilă poate fi restaurată într-un an de zile. Dar poate fi restaurată întreaga gospodărie. În satele Hobița și în cele din apropiere mai există și în prezent (subsemnatul a făcut o cercetare a arhitecturii tradiționale în aceste sate în anii 2011–2012), toate anexele necesare unei gospodării: grajd, pimniță, cămară, cocină, coșar de porumb etc..

Microexpoziții de fotografii care să cuprindă Casa Memorială și gospodăria gorjenească, dotate cu mobilierul și ustensilele specifice sfârșitului de secol XIX, în special cele de tipul celor prezente în fotografiile acestui material, ar fi mijloace de incitare pentru admiratorii lui Brâncuși din lumea largă, care vizitează cele două puncte culturale pariziene - Muzeul de Artă Modernă, care cuprinde atelierul artistului și Cimitirul din Montparnasse - de a veni și în România, la Hobița, dacă ar fi expuse în punctele respective în baza unui parteneriat.

Se poate pregăti la nivel de județ un pachet cultural mult mai vast pentru astfel de vizitatori care să cuprindă Complexul Sculptural al lui Brâncuși din Târgu Jiu, muzeele gorjenești (cel de la Arcani este deosebit de valoros), pimnițele din Viile aflate pe dealurile satelor din comuna Runcu, stânile de pe Muntele Parângu, și nu în ultimul rând, Transalpina, cel mai frumos drum turistic din Europa care străbate munți umanizați, la care se adaugă gastronomia tradițională locală. Toate acestea ar face din Gorj loc de turism cultural de importanță mondială.

b) Un parteneriat cultural cu Musee National d'Art Moderne, respectiv cu Cimitirul din Montparnasse, pentru schimburi culturale, respectiv pentru îndrumarea vizitatorilor către România și locul de baștină a lui Brâncuși, ar fi de mare ajutor turismului cultural gorjenesc.

Dacă autoritățile locale, comunale și județene, precum și cele de nivel național, Ministerul Culturii și Ministerul Turismului și-ar uni forțele în acest sens, proiectul ar putea fi realizat, cu ajutor european, bineînțeles, în scurt timp, doi-trei ani. Inițiativa trebuie să plece din județul Gorj, de la fiii și instituțiile Gorjului.

Note:

- 1) Ionel Jianu, *Brâncuși*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, pag. 20
- 2) Constantin Zărnescu, *Aforismele lui Brâncuși*, Ed. Scrisul Românesc, Fundația Editura, Craiova, 2009, pag. 95, nr. 131
- 3) Ionel Jianu, *Ibidem*, pag. 61
- 4) Mircea Handoca, Cuvânt înainte *la Brâncuși*, Ionel Jianu, *Brâncuși*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, pag. 15
- 5) V. G. Paleologu, *Constantin Brâncuși*, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 2008, pag. 87
- 6) Rusu-Jirianu, Vintilă, *Ore de aur în spațiul lui Brâncuși*, Ed. pentru literatură, București, 1969, apud Sorin Lory Buliga, *Religiozitate, filozofie și artă*, ed. Universitară, Craiova, pag. 67.

